

Nezdá se, že by tato nabídka v podobě, v jaké byla učiněna, počítala s otevřením problému platební schopnosti Německa. Vyjadřuje pouze zájem o stanovení úhrnného výčtu nároků uvedených v mírové smlouvě a je jedno, zda se bude jednat například o sedm, osm či deset miliard liber. „Tyto otázky“, dodává se v odpovědi Spojenců, „se týkají holých faktů, tj. výše finančních závazků, a tudíž umožňují, aby se s nimi v tomto duchu nakládalo.“

Jestliže se přislíbená jednání skutečně povedou v tomto duchu, nebudou pravděpodobně plodná. Dospět k částce, na které by bylo možné se shodnout, nebude ke konci roku 1919 o moc snadnější, než jak tomu bylo v době konání konference. Stejně tak finanční situaci Německa nijak nepomůže, bude-li s určitostí vědět, že musí zaplatit obrovskou částku, k níž povinnosti obsažené ve smlouvě musí dospět při jakékoli metodě výpočtu. Na druhou stranu však tato jednání nabízejí příležitost znovu otevřít celý problém reparačních plateb, třebaže lze jen stěží doufat, že tak brzy po válce se již dostatečně změnilo postoje veřejného mínění ve spojeneckých zemích.⁷⁰

Nemohu toto téma opustit jen tak, jako kdyby jeho spravedlivé rozřešení bezvýhradně záviselo buď na našich zárukách, nebo na ekonomických faktech. Politika, která si klade za cíl odkázat Německo na celou generaci do poddanství, snížit kvalitu života miliónů lidí a připravit celý národ o štěstí, by měla být odpudivá a ohavná. Měla by být taková dokonce i tehdy, pokud by byla realizovatelná, pokud by nás obohatila a i kdyby nerozsévala seménka rozkladu veškerého civilizovaného života v Evropě. Někteří ji káží ve jménu spravedlnosti. Při významných událostech v dějinách lidstva, při rozplétání komplikovaných osudů národů není spravedlnost tak jednoduchá. A i kdyby byla, národům nedává nic právo – ani náboženství, ani přirozená morálka – aby děti svých nepřátel trestaly za zločiny jejich rodičů či vládců.

⁷⁰ Vzhledem k opakovaným zpožděním, k nimž při ratifikaci smlouvy došlo na straně Spojenců, nebyla na konci října 1919 reparační komise dosud formálně ustavena. Pokud je mi tudíž známo, nestalo se nic, co by umožnilo výše uvedené nabídky využít. Je ale možné, že s ohledem na tyto okolnosti došlo k prodloužení uvedených termínů.

EVROPA PO PODPISU MÍROVÉ SMLOUVY

Tato kapitola musí vyznít pesimisticky. Smlouva neobsahuje žádná opatření pro ekonomickou obnovu Evropy – není v ní nic, co by z poražených centrálních mocností činilo dobré sousedy, nic, co by novým evropským státům dodalo stability, nic, co by civilizovalo Rusko. Smlouva neobsahuje nic, co by jakkoli podpořilo masivní ekonomickou solidaritu mezi samotnými Spojenci. Stejně tak se v Paříži nedospělo k žádné dohodě, jež by umožnila nápravu nefunkčních finančních mechanismů Francie a Itálie nebo vzájemné uzpůsobení hospodářských struktur Starého a Nového světa.

Rada čtyř těmto otázkám nevěnovala žádnou pozornost, protože její hlavní starostí byly jiné záležitosti – Clemenceau chtěl rozbít hospodářský život svého nepřítele, Lloyd George hodlal dojednat obchod a vrátit se domů s něčím, co by nějaký ten pátek obstálo, a prezident Wilson nemínil udělat nic, co by nebylo správné a spravedlivé. Je neobyčejně pozoruhodné, že fundamentální ekonomický problém, který představovala hladovějící Evropa, jež se jim rozpadala před očima, byl jedinou otázkou, která nedokázala vzbudit jejich zájem. Do ekonomické oblasti zabrousili hlavně v záležitosti reparací, kterou řešili jako problém teologický, politický i jako otázku volebních klíčků, zkrátka ze všech možných hledisek s výjimkou hospodářské budoucnosti států, jejichž osudem se zabývali.

V tento okamžik tedy opustím Paříž, konferenci i mírovou smlouvu a krátce zauvažuji o současné situaci Evropy, jak se vyvinula následkem války a uzavřeného míru, a snaha rozlišit mezi nevyhnutelnými důsledky války a osudovými ranami plynoucími z uzavřeného míru, jichž jsme se mohli vystříhat, k mým cílům nadále již patřit nebude.

Klíčová fakta této situace, alespoň jak je vidím já, lze popsat jednoduše. Evropa se vyznačuje nejhustším nakupením obyvatelstva v dějinách světa. Toto obyvatelstvo je zvyklé na vcelku

vysokou životní úroveň, přičemž některé jeho skupiny i nyní předpokládají, že dojde spíše ke zlepšování této úrovně, nikoli ke zhoršování. Ve vztahu k ostatním kontinentům Evropa není soběstačná – zejména není schopna se sama uživit. V jejím rámci pak obyvatelstvo není rozloženo rovnoměrně, nýbrž jeho velká část je natěsnána v relativně malém množství přeplněných průmyslových středisek. Toto obyvatelstvo si před válkou zajišťovalo živobytí – aniž by přitom vytvořilo nějaký velký přebytek – prostřednictvím křehkého a nezměrně komplikovaného mechanismu, jehož základy stály na uhlí, železe, dopravě a nepřetržitých dodávkách potravin a surovin dovážených z jiných kontinentů. Jelikož byl tento mechanismus zničen a proud dodávek se přerušil, je část obyvatelstva připravena o prostředky k zajištění svého živobytí. Pro tuto nadbytečnou část není řešením emigrace: i kdyby totiž bylo možné najít země, jež by byly ochotny ji přijmout – což není náš případ – trvalo by roky, než bychom ji přepravili do zámoří. Nebezpečí, kterému nyní čelíme, tudíž má podobu prudkého poklesu životní úrovně evropského obyvatelstva do té míry, že někteří lidé budou fakticky hladovět (to už se děje v Rusku a Rakousku k této situaci nemá daleko). Lidé však neumírají vždy v tichosti. Hladovění, které některé uvede do letargie a stavu beznadějně zoufalství, totiž jiné povahy dožene k psychické nerovnováze vyúsťující v hysterii a šílenou paniku. A tito lidé pak ve své zoufalé situaci mohou rozbít zbytky veškeré organizace a svou snahou krajně naléhavě uspokojit tíživě doléhající individuální potřeby stáhnout pod hladinu celou civilizaci. Proti tomuto nebezpečí se teď musí společně postavit všechny naše zdroje, odvaha i idealismus.

13. května 1919 hrabě Brockdorff-Rantzau na mírové konferenci přednesl spojeným a sdruženým mocnostem Zprávu německé hospodářské komise, která byla pověřena výzkumem dopadů, jež mírové podmínky budou mít na situaci německého obyvatelstva. „V průběhu posledních dvou generací“, konstatovalo se ve zprávě, „se Německo ze zemědělské země proměnilo v průmyslový stát. Dokud bylo státem zemědělským, dokázalo živit čtyřicet miliónů obyvatel. Jakožto stát průmyslový bylo schopno zajistit prostředky pro obživu populace čítající 67 miliónů obyvatel. Dovoz potravin v roce 1913 zaokrouhleně činil

dvanáct miliónů tun. Před válkou si v Německu celkem patnáct miliónů lidí zajišťovalo živobytí v zahraničním obchodě, námořní dopravě a přímým či nepřímým využíváním zahraničních surovin.“ Po výčtu relevantních hlavních ustanovení mírové smlouvy pak zpráva pokračuje takto: „Po tomto snížení své produkce a následkem hospodářského poklesu, který vyplynul ze ztráty kolonií, obchodního loďstva a zahraničních investic, Německo nebude schopno dovážet ze zahraniční adekvátní množství surovin. Obrovská část německého průmyslu tudíž bude nevyhnutelně odsouzena k zániku. Nutnost dovážet potraviny významně stoupne ve stejnou dobu, kdy zrovna tak podstatně klesne možnost tuto poptávku uspokojit. Velmi brzy proto nastane čas, kdy Německo nebude schopno mnoha miliónům svých obyvatel, jimž bylo zamezeno vydělávat si na živobytí mořeplavbou a obchodem, zajistit základní obživu a práci. Tyto osoby by měly emigrovat, avšak to je fyzicky nemožné, ba navíc mnohé země – a ty nejdůležitější mezi nimi – odmítnou přijmout jakékoli přistěhovalce z Německa. Pokud tedy budou mírové podmínky realizovány v praxi, bude to logicky znamenat, že v Německu dojde k mnohamiliónovým ztrátám na životech. Uvědomíme-li si, že zdraví obyvatelstva bylo za války podlomeno blokadou a že po uzavření příměří se dále zhoršilo všeobecnou nouzí a nedostatkem, je jasné, že na tuto katastrofu nebudeme čekat dlouho. Hromadným úmrtím by pak nezabránila žádná pomoc bez ohledu na to, jak by byla velká nebo jak dlouho by trvala.“ Zpráva se uzavírá těmito slovy: „Nevíme a vlastně pochybujeme, zda si zástupci spojených a sdružených mocností uvědomují nevyhnutelné důsledky, jež nastanou, jestliže se Německo, průmyslový, velmi hustě zalidněný stát, který je úzce provázán s hospodářskou strukturou celého světa a neobejde se bez dovozu ohromného množství surovin a potravin, náhle ocitne kdesi v minulosti, v době, která by stupněm svého vývoje odpovídala ekonomickým podmínkám a počtu obyvatel, jež Německo mělo před půl stoletím. Ti, kdo tuto smlouvu podepíší, vynesou rozsudek smrti nad mnoha milióny německých mužů, žen a dětí.“

Na tato slova neznám žádnou vhodnou odpověď. Tato obžaloba však platí nejen vůči mírovému narovnání s Německem,

ale minimálně stejnou měrou i ve vztahu k Rakousku. To je ten klíčový problém, před kterým stojíme a ve srovnání s nímž jsou otázky teritoriálního uspořádání a evropské rovnováhy moci nevýznamné. Některé z katastrof, k nimž v historii došlo a které zdržely pokrok lidstva na celá staletí, vyplynuly z reakce na náhlý zánik – a je jedno, zda k němu došlo přirozenou cestou nebo působením člověka – dočasně příznivých podmínek, jež umožnily, aby počet obyvatel vzrostl natolik, že jakmile tyto příznivé podmínky již neexistovaly, nebylo možné je zaopatřit.

Podstatné rysy nynější situace lze seskupit do tří kategorií: za prvé absolutní pokles – alespoň dočasně – evropské produktivity; za druhé rozpad dopravní struktury a obchodu, s jejichž pomocí mohly být evropské výrobky dodány všude tam, kde byly nejvíce žádány; a za třetí fakt, že Evropa není schopna ze zámoří nakupovat obvyklé množství zásob.

Pokles produktivity nelze snadno odhadnout a je možné, že tudíž bude nadsazován. Předběžné důkazy, které o něm svědčí, však jsou zdrcující – a právě tato skutečnost byla hlavním těžištěm dobře míněných varování Herberta Hoovera. O tento pokles se přičinila celá škála důvodů: prudký a dlouhotrvající rozvrat v Rusku a Maďarsku; vznik nových vlád a jejich nezkoušenost s restrukturalizací hospodářských vztahů, jako tomu je v Polsku a v Československu; pokles dostupnosti zdatné a výkonné pracovní síly, k němuž došlo na celém kontinentu následkem válečných ztrát a pokračováním mobilizace; trvající podvýživou způsobený propad efektivity na území bývalých centrálních mocností; vyčerpání půdy, které plyne z nedostatečného užívání jinak obvyklých umělých hnojiv, k němuž docházelo po celou dobu války; i neustálenost názorů pracujících vrstev na klíčové ekonomické otázky jejich doby. Především ale – mám-li citovat Herberta Hoovera – „nastává výrazné ochabnutí úsilí, jež je projevem fyzického vyčerpání velkých skupin obyvatelstva, přičemž toto vyčerpání plyne ze strádání a duševního i tělesného vypětí způsobeného válkou“. Mnoho lidí z nejrůznějších příčin vůbec nepracuje. Podle Hoovera souhrn údajů z evropských pracovních úřadů v červenci 1919 ukázal, že podporu v nezaměstnanosti dostává v té či oné podobě patnáct miliónů rodin a že tyto dávky jsou v podstatě financovány neustálým znehod-

nocováním měny. V Německu je situace pracovní síly i kapitálu ještě zhoršena tím (budeme-li podmínky reparací brát doslovně), že vše, co dokáží vyprodukovat a co zároveň překračuje úroveň produkce, jež je nutná k holému přežití, jim v následujících letech bude odnímáno.

Konkrétní data, jež případně máme, obrázek všeobecného úpadku zřejmě již příliš nedoplní. Přesto však čtenáři některá z nich připomenou. Odhaduje se, že těžba uhlí v celé Evropě poklesla o třicet procent; na uhlí je přitom závislá velká část evropského průmyslu a veškerý dopravní systém. Zatímco před válkou Německo vyprodukovalo 85 % všech potravin, které jeho obyvatelé spotřebovali, výnosnost půdy nyní poklesla o čtyřicet procent a faktická kvalita hospodářských zvířat o 55 procent.¹ Z evropských zemí, jež dříve disponovaly velkým přebytkem použitelným pro vývoz, Rusko možná samo hladoví – částečně v důsledku snížení produkce, částečně následkem neefektivní dopravy – Maďarsko bylo, nehledě na jeho jiné potíže, hned po sklizni vyplundrováno Rumuny a Rakousko veškerou svou sklizeň za rok 1919 spotřebuje ještě před uplynutím kalendářního roku. Tyto údaje jsou snad až příliš zdrcující, než aby nám zněly přesvědčivě. Kdyby nebyly tak hrozné, možná bychom jim ve skutečnosti věřili více.

Avšak dokonce i když se podaří vytěžít uhlí a sklidit úrodu, rozpad evropské železniční sítě brání jejich přepravě; a dokonce i když dokážeme vyrobit zboží, rozpad evropského měnového mechanismu brání jeho prodeji. Ztráty, jež dopravní struktura Německa utrpěla následkem války a vydáním materiálu podle podmínek dohody o příměří, jsem již popsal. Nicméně i za těchto okolností, jestliže vezmeme v úvahu schopnost Německa nahradit výpadky průmyslovými výrobky, není jeho postavení pravděpodobně tak vážné, jako tomu je u některých jeho sousedů. V Rusku, o kterém nicméně máme velice málo zevrubných či přesných informací, je dle přesvědčení mnohých stav železničního parku naprosto zoufalý, přičemž právě tato skutečnost je jedním z klíčových faktorů jeho stávajících hospodářských

¹ Zpráva o stavu potravin v Německu (vládní dokument č. 280), vypracovaná profesorem Starlingem.

těžkostí. Pozice Polska, Rumunska a Maďarska není o mnoho lepší. Ale moderní průmyslový život je přece bytostně závislý na efektivním dopravním mechanismu a obyvatelstvo, které si své živobytí zajišťuje právě za pomoci těchto prostředků, bez nich nemůže nadále žít. Úpadek měny a nedůvěra v její kupní sílu tyto společenské problémy ještě dále zhoršuje; my se těmto faktorům musíme podrobněji věnovat ve spojení se zahraničním obchodem.

Jaký obrázek nám tedy skýtá Evropa? Venkovské obyvatelstvo je schopno si vystačit s výtěžky své zemědělské produkce, ale nedokáže již vyprodukovat obvyklý přebytek pro města, navíc – vzhledem k nedostatku dovážených materiálů a tím pádem rovněž nedostatečné velikosti a pestrosti výrobků, jež na trh dodávají města – bude postrádat běžné podněty k tržní realizaci potravin výměnou za jiné zboží. Průmyslové obyvatelstvo si v důsledku nedostatku potravin nedokáže uchovat svůj potenciál, vzhledem k nedostatku materiálů si nedokáže vydělat na živobytí a tudíž ani nebude schopno napravit pokles domácí produktivity dovozem ze zahraničí. Avšak podle Herberta Hoovera „hrubý odhad ukazuje, že v Evropě je přinejmenším o sto miliónů obyvatel více, než kolik jich je možno uživit bez dovozu, přičemž tito lidé se musí živit výrobou a distribucí zboží určeného pro vývoz“.

Otázka, jak znovu rozběhnout věčný koloběh výroby a směny v zahraničním obchodě, mne přivádí k nezbytné odbočce ke stavu měn v Evropě.

O Leninovi se říká, že prohlásil, že nejlepším způsobem, jak zničit kapitalistický systém, je rozložit měnu. Ustavičnou inflací mohou vlády v tajnosti a nepozorovaně zabavit významnou část bohatství svých občanů. Avšak nejen že jejich majetek tímto způsobem zabavují, nýbrž zabavují ho *svévolně*. A zatímco mnoho lidí tento postup ochudí, někteří na něm ve skutečnosti zbohatnou. Pohled na takovou svévolnou restrukturalizaci bohatství otřásá nejen pocitem bezpečí, ale také důvěrou ve spravedlnost stávajícího rozložení majetku. Z těch, jimž díky tomuto systému spadnou peníze do klína v míře převyšující jejich zásluhy a dokonce jejich očekávání či tužby, se stávají „zlatokopové“; jsou potom terčem nenávisti nejen proletariátu, ale také buržoazie, kte-

rou politika prosazování inflace ochudí rovněž. Zároveň s tím, jak postupuje inflace a jak reálná hodnota měny z měsíce na měsíc prudce kolísá, všechny trvalé vztahy mezi dlužníky a věřiteli, které tvoří nejlustnější základ kapitalismu, se rozkládají tak totálně, že téměř pozbývají smyslu. Proces hromadění bohatství tak degeneruje v hazardní hru a loterii.

Lenin měl nepochybně pravdu. Neexistuje rafinovanější a zaručenější způsob, jak rozvrátit stávající základy společnosti, než rozložení měny. Tento postup všechny skryté síly, jež jsou obsaženy v ekonomických zákonitostech, angažuje ve prospěch rozkladu – a činí tak způsobem, který nedokáže rozpoznat ani jeden člověk z miliónu.

V pozdějších fázích války vlády všech bojujících stran z nouze či z neschopnosti praktikovaly postupy, které by kdejaký bolševik realizoval záměrně. Dokonce i dnes, kdy válka již skončila, je většina z nich tak slabá, že pokračuje ve stejných negativních praktikách. Ale nejenom to: evropské vlády, z nichž mnohé jsou v této době nejen slabé, ale také neodpovědné ve výběru svých metod, se snaží všeobecné znechucení z těch důsledků jejich škodlivých metod, jež jsou více na očích, nasměrovat proti vrstvě lidí, kteří jsou známi jako „zlatokopové“. Jako „zlatokopy“ označujeme – obecně vzato – podnikatelskou část vlastníků kapitálu, tj. aktivní a konstruktivní prvek celé kapitalistické společnosti, lidí, kteří v době rychle rostoucích cen nemohou dopadnout jinak, než že brzy zbohatnou bez ohledu na to, zda si to přejí a touží po tom či nikoli. Pokud ceny trvale rostou, dosáhne zisku každý obchodník, který nakoupil zboží na sklad nebo který vlastní nemovitý majetek a výrobní kapacity. Tím, že nenávisť obrací proti této skupině, tudíž evropské vlády činí další krok směrem ke smrtelně nebezpečnému vývoji, který záměrně naplánoval Leninův rafinovaný intelekt. Zlatokopové jsou důsledkem vzestupu cen, nikoli jeho příčinou. Spojením všeobecné zášti vůči podnikatelské vrstvě s úderem, který sociálním jistotám již zasadilo násilné a svévolné porušení smluvních závazků a zavedené majetkové rovnováhy, jež je nevyhnutelným důsledkem inflace, tyto vlády rychle znemožňují setrvání společenského a hospodářského řádu devatenáctého století. Nemají ale žádný plán, čím ho nahradit.

V Evropě jsme tedy dnes konfrontováni s podívanou na kromobyčejnou slabost významné kapitalistické třídy, která vznikla v důsledku obrovských průmyslových úspěchů devatenáctého století a která nám ještě před několika málo léty připadala jako všemocný vládce. Úzkost a bojácnost jednotlivců, kteří do této třídy patří, jsou dnes tak velké a jejich důvěra v to, že v naší společnosti mají své místo a že jsou nezbytní pro fungování společenského organismu, je tak oslabena, že se stávají snadnými oběťmi zastrasování. Před dvaceti pěti léty tomu tak v Anglii nebylo v míře o nic větší, než jaká se nyní vyskytuje ve Spojených státech. Tehdy příslušníci kapitalistické třídy věřili sami sobě, ve svou hodnotu pro společnost, v to, že je správné a náležité, aby i nadále existovali, plně využívali svého bohatství a neomezeně uplatňovali svou moc. Dnes se třesou před každou urážkou – říkají o nich, že jsou proněmečtí, označují je jako mezinárodní finančníky nebo zlatokopy. Za to, aby o nich člověk nemluvil tak tvrdě, mu dají cokoli, o co si jen řekne. Nechávají se týrat a totálně ničit vlastními nástroji – vládami, jež stvořili, a tiskem, jehož jsou vlastníky. Je možná historickou pravdou, že žádné společenské uspořádání se nikdy nerozplyne bez toho, že by se o to samo přičinilo. V komplikovanějším světě dnešní západní Evropy může imanentní vůle dosáhnout svých cílů rafinovaněji a k vyvolání revoluce může stejně tak nevyhnutelně využít lidi typu Klotze a Lloyda George, jako intelektualistické konstrukce, pro nás příliš bezohledné a sebevědomé, krvežíznivých ruských filozofů.

Inflační směřování měnových systémů Evropy mezitím dosáhlo mimořádných rozměrů. Různé vlády, jež byly zapojeny do války a které byly příliš neschopné, bázlivé či krátkozraké, aby zdroje, které potřebují, ochránily před půjčkami nebo daněmi, tisknou bankovky s cílem zachovat rovnováhu. V Rusku a Rakousko-Uhersku tento vývoj dospěl do bodu, kdy místní měna je pro účely zahraničního obchodu prakticky bezcenná. Polskou marku lze koupit za zhruba jeden a půl pence a rakouskou korunu za méně než jednou pencí, prodejné však nejsou vůbec. Německá marka má při výměně hodnotu menší než dvě pence. Ve většině ostatních zemí východní a jihovýchodní Evropy je reálná situace skoro stejně špatná. Italská měna poklesla téměř

o polovinu své nominální hodnoty navzdory skutečnosti, že je stále do určité míry regulována; pozice francouzské měny je na trhu dosud nejistá; a dokonce i aktuální hodnota libry vážně oslabila a její budoucí vyhlídky nejsou nejlepší.

Avšak třebaže v zahraničí je hodnota těchto měn velmi pochybná, doma svou kupní sílu nikdy tak úplně neztratily – dokonce ani v Rusku ne. Pocit důvěry v zákonné platidlo státu je v občanech všech zemí zakořeněn tak hluboce, že nemohou dělat nic jiného než věřit, že jednoho dne tyto peníze musí získat zpět alespoň část své bývalé hodnoty. Domnívají se, že hodnota je niternou součástí peněz jako takových, a nechápou, že skutečné bohatství, jež tyto peníze snad kdysi symbolizovaly, bylo promrháno jednou provždy. Tento pocit podporují i různé právní úpravy, s jejichž pomocí se vlády usilovně snaží kontrolovat ceny a zachovat tak určitou kupní sílu svého zákonného platidla. A tak tedy síla zákona zachraňuje určitou míru bezprostřední kupní síly ve vztahu k některým komoditám, zatímco síla citu a zvyk uchovávají – zejména mezi rolníky – ochotu shromážďovat papírky, které jsou ve skutečnosti bezcenné.

Skutečnost, že silou zákona, jejímž výrazem je cenová regulace, je zachována předstíraná hodnota měny, však sama v sobě obsahuje zárodky konečného hospodářského rozvratu a brzy vyčerpá zdroje možných zásob. Je-li člověk nucen, aby plody své práce směňoval za papírky, které – jak ho zkušenost brzy naučí – nemůže použít ke koupi toho, co potřebuje, a za cenu srovnatelnou s tou, již obdržel za své výrobky, nechá si své produkty pro sebe, bude je jako přátelskou službu rozdávat svým přátelům a sousedům, nebo ochabne jeho úsilí, se kterým je vytváří. Systém, který si vynucuje směnu zboží za ceny, jež nejsou výrazem jeho skutečné, adekvátní hodnoty, vede nejen k ochabnutí produkce, ale v konečném důsledku také k plýtvání a k neúčinnosti směny zboží. Pokud však vláda od regulace upustí a dovolí, aby se věci vyvíjely přirozeně, základní komodity se brzy dostanou na takovou cenovou hladinu, na kterou s výjimkou bohatých nikdo nedosáhne, bezcennost peněz se stane zjevnou a podvod, který byl páchan na veřejnosti, již nebude dále možné skrývat.

Dopad, který cenová regulace a lov na zlatokopy, jsou-li používány jako lék na inflaci, mají na zahraniční obchod, je ještě

horší. Ať už je situace uvnitř státu jakákoli, v zahraničí měna musí brzy dosáhnout své reálné úrovně; důsledkem toho je, že ceny uvnitř státu a mimo něj přicházejí o svou obvyklou korelaci. Jelikož cena dovážených komodit po přepočtu dle aktuálního směnného kursu dalece převyšuje ceny na vnitřním trhu, soukromí zprostředkovatelé mnohé zboží základní potřeby vůbec nebudou dovážet a o jeho zajištění se tudíž musí postarat vláda. Ta však toto zboží dále prodává za cenu nižší, než za jakou ho nakoupila, a ještě více tak zabředává do platební neschopnosti. Nejvýznačnějším příkladem tohoto jevu jsou subvence chleba, které dnes existují téměř po celé Evropě.

Evropské země se s ohledem na charakter projevů společenského neduhu, jehož povaha je ve skutečnosti na celém kontinentu stejná, v současnosti dělí na dvě specifické skupiny podle toho, zda byly blokadou odříznuty od styku se zahraničím, nebo zda je jejich dovoz financován z prostředků jejich spojenců. Jako typický příklad první skupiny budou používat Německo, druhou budou zastupovat Francie a Itálie.

Množství bankovek, které obíhají v Německu, je asi desetkrát větší² než před válkou. Hodnota marky činí ve zlatě zhruba jednu osminu její bývalé hodnoty. Jelikož se světové ceny – opět ve zlatě – více než zdvojnásobily, plyne z toho, že pokud ceny v německých markách mají korelovat s cenami mimo Německo a mají s nimi být v náležitě shodě, měly by šestnáctkrát až dvacetkrát převyšovat předválečnou úroveň.³ Tak tomu ale není. Navzdory mimořádně vysokému nárůstu cen v Německu svou bývalou úroveň dosud pravděpodobně v průměru nepřesáhly více než pětkrát, alespoň pokud se hlavních komodit týče. Je zároveň naprosto vyloučeno, že by rostly i nadále; výjimkou může být jen situace, kdy by došlo k souběžné a o nic méně prudké úpravě hladiny mezd. Stávající nerovnováha dvěma různými způsoby (nehledě na jiné překážky) brání oživení dovozu, jež je nezbytným předpokladem ekonomické obnovy země. Za prvé dovážené zboží je mimo dosah kupní síly drtivé většiny

² Započteme-li *Darlehenskassenscheine*, je ještě o něco vyšší.

³ Podobné je to v Rakousku, kde by ceny měly svou bývalou úroveň převyšovat dvacetkrát až třicetkrát.

obyvatel,⁴ přičemž přival dovozových produktů, který – jak se dalo předpokládat – mohl následovat po zrušení blokády, ve skutečnosti byl z obchodního hlediska nereálný.⁵ Za druhé je z pohledu obchodníka či výrobce hazardním počinem zakoupit na zahraniční úvěr materiál, za který – jakmile ho importuje nebo zpracuje na výrobky – obdrží platbu v markách, jež mají naprosto nejistou a možná i nerealizovatelnou hodnotu. Právě tato překážka, jež brání oživení obchodu, často uniká pozornosti. V současnosti není možné říci, jaká bude za tři nebo šest měsíců, popřípadě třeba za rok hodnota marky ve vztahu k cizí měně; žádné spolehlivé údaje nám nenabízí ani devizový trh. Může se proto stát, že se německý obchodník, který dbá o své dobré jméno a pověst, v situaci, kdy je mu nabídnut krátkodobý úvěr v librách nebo v dolarech, bude zdráhat a pochybovat, zda ho přijmout. Bude totiž dlužit libry nebo dolary, ale své produkty bude prodávat za marky – a jeho schopnost ve chvíli, kdy to bude zapotřebí, tyto marky proměnit v měnu, kterou má splatit svůj dluh, je velice problematická. Obchod tak ztrácí svůj autentický charakter a stává se pouhou devizovou spekulací, při níž fluktuace směnného kursu naprosto likvidují zisky, které z obchodu běžně plynou.

Oživení obchodu tudíž stojí v cestě tři různé překážky: nepochopitelný rozdíl mezi vnitřními cenami a cenovou hladinou v zahraničí; nedostatek zahraničních osobních úvěrů, které by bylo možno využít k financování koupě surovin potřebných k zajištění provozního kapitálu a k novému nastartování koloběhu obchodního výměny; a nefunkční měnový mechanismus, který způsobuje, že úvěrové operace – a to i když nijak nepřehlídíme k běžným obchodním rizikům – jsou riskantní či dokonce nerealizovatelné.

⁴ Jedna z nejpohorlivějších a nejpříznačnějších těžkostí, jimž spojenecké úřady po uzavření příměří čelily při správě okupovaných oblastí Německa, plynula ze skutečnosti, že i když do země dovážely potraviny, obyvatelé si nemohli dovolit platit jejich nákupní cenu.

⁵ Teoreticky by nemístně nízká hladina cen uvnitř státu měla stimulovat vývoz a tak sama přispět k vlastní nápravě. V Německu – a v Polsku či v Rakousku to platí ještě více – však není nic (nebo jen málo), co by bylo možné vyvážet. Aby bylo možné realizovat nějaký vývoz, musí se *předtím* něco dovézt.

Množství bankovek, které obíhají ve Francii, je oproti stavu před válkou více než šestkrát větší. Směnná hodnota franku činí ve zlatě necelé dvě třetiny jeho bývalé hodnoty. To znamená, že hodnota franku neklesá úměrně rostoucímu množství oběživa.⁶ Zdálnivě lepší situace Francie je způsobena tím, že až donedávna podstatnou část svého dovozu nehradila sama, nýbrž ji financovala z půjček poskytnutých vládami Velké Británie a Spojených států. To umožnilo, aby se vytvořila nerovnováha mezi vývozem a dovozem, která se právě nyní, kdy vnější pomoc postupně ustává, stala velice závažným faktorem.⁷ Vnitřní ekonomika Francie a její cenová hladina ve vztahu k množství obíhajících bankovek a zahraničnímu obchodu je v současnosti postavena na převaze dovozu nad vývozem, což je nadále neudržitelná situace. Je však těžké si představit, jak ji lze napravit jinak než tím, že ve Francii dojde ke snížení úrovně spotřeby. Takový vývoj – i kdyby byl jen dočasný – ale vyvolá velkou nespokojenost.

V Itálii je situace dosti podobná. Množství bankovek, které jsou zde v oběhu, převyšuje předválečnou úroveň pětkrát či šestkrát a směnná hodnota liry činí ve zlatě zhruba polovinu její bývalé hodnoty. V Itálii tedy přizpůsobení směnné hodnoty

⁶ Vezmeme-li v úvahu, že došlo k poklesu hodnoty zlata, měla by směnná hodnota franku – pokud by její propad byl úměrný nárůstu množství oběživa – činit méně než čtyřicet procent jeho bývalé úrovně, nikoli přibližně šedesát procent, jichž dosahuje ve skutečnosti.

⁷ To, jak mnoho nyní obchodní výměně Francie chybí do vyváženosti, lze vyčíst z následující tabulky:

<i>Měsíční průměry</i>	<i>Dovoz (v tis. liber)</i>	<i>Vývoz (v tis. liber)</i>	<i>Přebytek dovozu (v tis. liber)</i>
1913	28 071	22 934	5 137
1914	21 341	16 229	5 112
1918	66 383	13 811	52 572
Leden–březen 1919	77 428	13 334	64 094
Duben–červen 1919	84 282	16 779	67 503
Červenec 1919	93 513	24 735	68 778

Tyto údaje jsou přepočteny ve více méně nominální hodnotě; takový postup je nicméně vcelku kompenzován skutečností, že údaje o obchodu v letech 1918 a 1919 jsou počítány v oficiálních cenách roku 1917. Francouzský dovoz nelze za žádných okolností udržet na úrovni, která by se těmto údajům být jen blížila; a zdání prosperity, jež se o takové poměry opírá, je jen předstírané.

a množství obíhajících bankovek pokročilo dále než ve Francii. Na druhou stranu byly velmi vážně postiženy „neviditelné“ příjmy Itálie, jež plynuly z peněz, které domů posílali vystěhovalci, a z výdajů turistů. Rozklad Rakouska ji připravil o důležité odbytiště. A konečně typická závislost Itálie na zahraniční lodní přepravě a dovážených surovinách všeho druhu způsobují, že ji může obzvláště poškodit vzestup světových cen. Ze všech těchto příčin je její postavení vážné a přebytek dovozu je stejně závažným příznakem, jako tomu je v případě Francie.⁸

Ve Francii i v Itálii pak stávající inflaci a nerovnováhu zahraničního obchodu ještě zhoršuje nešťastný postoj, který vlády těchto zemí zaujímají k rozpočtu.

Pověstná je neochota Francie ukládat daně. Před válkou byl celkový rozpočet Francie přibližně stejný jako rozpočet britský, totéž platilo i o průměrném zdanění na hlavu. Francie však nevyvinula žádné výrazné úsilí, aby pokryla rostoucí výdaje. Odhaduje se, že „ve Velké Británii za války vzrostly daně z 95 franků na obyvatele na 265 franků, zatímco ve Francii došlo k nárůstu pouze z 90 franků na 103“. Zdanění, jež bylo ve Francii odhlasováno pro finanční rok končící 30. června 1919, pokrývá méně než polovinu odhadovaných běžných poválečných výdajů. Do budoucna nelze počítat s tím, že běžný rozpočet bude činit méně než 880 miliónů liber (22 miliard franků), přičemž toto číslo může být i překročeno. Avšak ani pro finanční rok 1919–1920 odhadované příjmy z daní nepokrývají o moc více než polovinu této částky. Francouzské ministerstvo financí nemá vůbec žádný plán nebo politiku, jak tento obrovský schodek uhradit, s výjimkou toho, že od Německa očekává příjmy v míře, o níž samotní francouzští činitelé vědí, že je nepodložená. Mezitím si pomáhají prodejem válečného materiálu a přebytečných amerických zásob

⁸ Údaje platné pro Itálii vypadají takto:

<i>Měsíční průměry</i>	<i>Dovoz (v tis. liber)</i>	<i>Vývoz (v tis. liber)</i>	<i>Přebytek dovozu (v tis. liber)</i>
1913	12 152	8 372	3 780
1914	9 744	7 368	2 376
1918	47 005	8 278	38 727
Leden–březen 1919	45 848	7 617	38 231
Duben–červen 1919	66 207	13 850	52 357
Červenec–srpen 1919	44 707	16 903	27 804

a nerozpakují se – dokonce ani ve druhé polovině roku 1919 – hradit tento schodek ještě dalším zvětšováním emisí bankovek Francouzské banky.⁹

Rozpočtová situace Itálie je v porovnání s Francií možná o něco málo lepší. Italové své finance po celou válku spravovali podnikavěji než Francouzi a vyvinuli mnohem větší úsilí o zavedení daní a uhrazení válečných výdajů. Přesto však ministerský předseda Nitti považoval za nutné, aby v listu, který v předvečer všeobecných voleb (v říjnu 1919) adresoval voličům, zveřejnil následující zoufalou analýzu aktuální situace: 1) Výdaje státu činí zhruba trojnásobek příjmů. 2) Všechny průmyslové podniky státu včetně železnic, telegrafického a telefonního spojení jsou provozovány se ztrátou. Třebaže veřejnost kupuje chléb drazě, cena, kterou za něj dává, pro vládu představuje ztrátu ve výši přibližně jedné miliardy ročně. 3) Vývoz, který nyní putuje ze země, má hodnotu pouze jedné čtvrtiny či jedné pětiny hodnoty dovozu ze zahraničí. 4) Státní dluh vzrůstá zhruba o miliardu lir měsíčně. 5) Vojenské výdaje za jeden měsíc jsou stále ještě větší než za celý první rok války.

Jestliže však rozpočtová situace Francie a Itálie vypadá tak, jak jsem ji právě popsal, postavení, ve kterém se nacházejí ostatní státy bojující Evropy, je ještě zoufalejší. V Německu se celkové výdaje státu, spolkových zemí a měst i obcí v letech 1919–1920 odhadují na 25 miliard marek, z čehož je dříve zavedeným zdaněním kryto ne více než deset miliard. A to vůbec nezapočítáváme úhrady odškodného. V případě Ruska, Polska, Maďarska a Rakouska o existenci něčeho takového, jako je rozpočet, nelze vůbec vážně uvažovat.¹⁰

⁹ V posledních dvou výkazech Francouzské banky, jež mám k dispozici v době psaní tohoto textu (z 2. a 9. října 1919), se uvádí, že bankovky emitované za daný týden znamenaly navýšení o 18 750 000, resp. 18 825 000 liber.

¹⁰ 3. října 1919 ministr financí Biliński v polském Sejmu přednesl své finanční prohlášení, ve kterém výdaje na následujících devět měsíců odhadl na o něco více než dvojnásobek výdajů v předešlých devíti měsících. Zatímco v prvním období příjmy dosahovaly jedné pětiny výdajů, pro nadcházející měsíce v rozpočtu počítal s příjmy rovnajícími se jedné osmině nákladů. Varšavský dopisovatel z listu *The Times* hlásil, že „obecně vzato byl tón vystoupení ministra Bilińského optimistický a zdálo se, že publikum s ním bylo spokojeno“.

Hrozba inflační politiky, kterou jsem popsal výše, tudíž není pouhým produktem války, který mír začíná léčit. Jedná se trvalý jev, jehož konec není dosud v dohledu.

Všechny tyto vlivy dohromady nejen že Evropě brání v okamžitě zajištění dostatečného přísunu produktů určených na vývoz, jejichž prodejem by mohla hradit zboží, které musí dovážet, ale navíc poškozují její pověst nutnou k zajištění provozního kapitálu, který je zapotřebí k novému nastartování koloběhu směny. Navíc také tím, že se síly vycházející z ekonomických zákonů spíše vychylují ještě dále od stavu rovnováhy, místo aby směřovaly k jejímu nastolení, nenapomáhají zotavení se z nynějších poměrů, nýbrž jejich setrvání. Stojíme tváří v tvář nevykonné, nezaměstnané, chaotické Evropě, rozervané vnitřními sváry a mezinárodní záští, bojující, hladovějící, drancující, ulhané. Co nás opravňuje představovat si obrázek, jehož barvy by nebyly tak pochmurné?

Rusku, Maďarsku či Rakousku jsem v této knize nevěnoval velkou pozornost.¹¹ Bída tamního života a rozpad společnosti v těchto zemích jsou příliš dobře známé, než aby vyžadovaly analýzu; lidé zde již jako realitu zakoušejí to, co pro zbytek Evropy dosud zůstává ve sféře předpovědí. Tyto země však pokrývají rozsáhlé území a nachází se v nich početné obyvatelstvo – a zároveň jsou živým příkladem toho, jak moc může člověk strádat a jak daleko může zajít rozklad společnosti. Především ale pro nás představují signál ukazující, jak v poslední fázi pohromy neduhy těla přecházejí v neduhy ducha. Hospodářský úpadek postupuje

¹¹ Podmínky, jež mírová smlouva vnutila rakouské republice, nemají žádnou spojitost s reálnými fakty a zoufalou situací, ve které se tato země ocitla. Vídeňský list *Arbeiter Zeitung* je 4. června 1919 komentoval následovně: „Ještě nikdy se nestalo, že by se obsah mírové smlouvy tak hrubě zpronevěřil záměrům, o nichž se tvrdilo, že určují její utváření, jako tomu bylo u této smlouvy ... v níž jsou všechna ustanovení prodchnuta bezohledností a nemilosrdností, v níž nelze odhalit bytí jen závan lidského soucítění, která je v přímém rozporu se vším, co člověka poutá k člověku, a je zločinem proti samotnému lidstvu, zločinem páchaným na strádajícím a zmučeném lidu.“ S mírovou smlouvou s Rakouskem jsem podrobně obeznámen a byl jsem při tom, když se koncipovaly některé z podmínek, jež v ní jsou obsaženy; není však pro mne snadné uvést důkazy, které by vyvrátily oprávněnost tohoto vzplanutí.

ve fázích, jež jdou rychle za sebou, a dokud ho lidé snášejí trpělivě, okolní svět se o něj příliš nestará. Fyzická výkonnost a odolnost vůči nemocem pomalu ochabují,¹² ale život přece jen

¹² V minulých měsících měly zprávy o zdravotním stavu obyvatel ústředních mocností charakter, jenž se vymyká naší obrazotvornosti, a když je člověk cituje, skoro to vypadá, jako kdyby se provinil přílišnou sentimentalitou. O tom, že jsou povšechně vzato pravdivé, však není sporu; citují proto tři z nich, které snad čtenář mohl přehlédnout: „V posledních létech války jen v samotném Rakousku zemřelo na tuberkulózu přinejmenším 35 tisíc lidí, v samotné Vídni pak 12 tisíc. Dnes musíme počítat s tím, že existuje minimálně 350 až 400 tisíc lidí, kteří mají tuberkulózu a potřebují se léčit... V důsledku podvýživy nám vyrůstá bezkrevná generace s nedostatečně vyvinutými svaly, klouby a mozky.“ (*Neue Freie Presse*, 31. května 1919) Lékařská komise, kterou ustavily lékařské fakulty z Holandska, Švédska a Norska a která měla zkoumat poměry v Německu, v dubnu 1919 uveřejnila ve švédském tisku následující zprávu: „Tuberkulóza, a to obzvláště u dětí, se rozmáhá děsivým tempem a její důsledky jsou – obecně vzato – zhoubné. Stejně tak stále rozšířenější a závažnější je křivice. Proti těmto chorobám se nedá nic dělat: není k dispozici žádné mléko pro nemocné tuberkulózu, žádný olej z tresčích jater pro ty, kdo strádají křivici ... Tuberkulóza nabývá téměř bezprecedentní podoby, která byla až dosud známa jen ve výjimečných případech. Celé tělo je napadáno zároveň, přičemž nemoc v této podobě je prakticky nevyčísitelná ... U dospělých je tuberkulóza nyní téměř vždy smrtelná. Je příčinou téměř devadesáti procent všech hospitalizací. Vzhledem k nedostatku potravin se proti ní nedá nic podniknout ... Vyskytuje se v těch nejstrašlivějších podobách, např. ve formě žlázoové tuberkulózy, jež pak přechází v hnisavý rozklad.“ Následující text byl uveřejněn 5. června 1919 ve *Vossische Zeitung* a jeho autorem je člověk, který se účastnil Hooverovy mise do Krušných hor: „Navštívil jsem rozlehlé venkovské oblasti, kde devadesát procent všech dětí bylo křivičnatých a kde tříleté děti teprve začínaly chodit ... Pojďte se mnou do jedné školy v Krušnohoří. Budete si myslet, že to je školka pro ty nejmenší. Ale kdepak, tyto děti mají sedm a osm let. Drobné tvářičky, v nich velké, bezvýrazné oči, jež jsou zastíněny velkými, nateklými, křivičnatými čelíčky, ručky jen kost a kůže, a nad deformovanými nožkami s vystouplými klouby se klenou z hladu nafouklá, nápadná břiška ... Vidíte tady toto dítě?, vysvětloval mi službu konající lékař. „Spotřebovávalo neuvěřitelné množství chleba a přece nijak nezesílilo. Zjistil jsem, že si všechn ten chléb, který dostalo, schovávalo pod matraci. Strach z hladu v tomto dítěti utkvěl tak hluboce, že místo aby to jídlo snědlo, vytvářelo si zásoby: pomýlený zvířecí instinkt způsobil, že hrůza z hladu byla silnější než faktická trýzeň.““ Očividně však existuje mnoho lidí, podle jejichž názoru je pro výkon spravedlnosti nutné, aby v zájmu úlev pro britské daňové poplatníky tyto bytosti platily válečnou daň tak dlouho, dokud jim nebude čtyřicet nebo padesát let.

nějak pokračuje, dokud nakonec nedosáhneme hranice lidské výdrže a strádající lidé nejsou z letargie, jež předchází krizi, vytrženi zoufalstvím a šíleným hněvem. Pak se člověk zbaví zábran a pouta zvyku povolí. Dominovat začne síla myšlenek a lidé dopřávají sluchu jakýmkoli návodům, jež jim éterem přinášejí naději, iluze nebo je nabádají k pomstě. V době, kdy píší tyto řádky, se zdá, že plameny ruského bolševismu – přinejmenším pro tento okamžik – uhasly a národy střední a východní Evropy setrvávají v mrtvolné apatii. Nedávná sklizeň oddaluje nejhorší strádání a v Paříži byl vyhlášen mír. Zima se ale blíží. Lidem nezůstane nic, na co by se těšili nebo k čemu by upínali své naděje. Bude málo paliva, které by zmírnilo nepřízeň tohoto ročního období či dopřálo pohodlí vyhladovělým obyvatelům měst.

Kdo ale dokáže říci, kolik toho člověk snese či jakým směrem se nakonec vydá, když bude chtít uniknout ranám osudu?